

Виплата дивідендів у товариствах з обмеженою відповідальністю: правові аспекти та практика вирішення спорів

Оксана Вікторівна Адамович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2025	Право	347.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14843256>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правових аспектів виплати дивідендів у товариствах з обмеженою відповідальністю. Розглянуто законодавчі гарантії права учасників на отримання дивідендів відповідно до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та норм Цивільного кодексу України. Проаналізовано доктрину «законного очікування» як складову верховенства права та її роль у захисті прав учасників товариств. Наведено огляд судової практики щодо стягнення заборгованості з виплати дивідендів, зокрема в аспекті прав осіб, які вибули зі складу учасників. Окреслено проблемні питання законодавчого регулювання та правозастосування, пов'язані з дискреційним характером виплати дивідендів, і запропоновано напрями вдосконалення правової бази для забезпечення прозорості та справедливості корпоративних відносин.)

Ключові слова: дивіденди, право на дивіденди, товариство з обмеженою відповідальністю, законне очікування, корпоративні права, рішення загальних зборів учасників товариства.

Payment of dividends in limited liability companies: legal aspects and dispute resolution practice

Annotation. This article explores the legislative framework and practical implementation of dividend payments in limited liability companies under Ukrainian law. Particular attention is paid to the legal nature of dividends as a corporate legal category, emphasizing their discretionary character, which depends on decisions made by the general meeting of the company's participants. The study highlights key provisions of the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies," which regulate the procedure, terms, and conditions for dividend distribution, including guarantees of participants' rights to receive dividends. The analysis considers the role of the legal principle of legitimate expectation as part of the rule of law in safeguarding the rights of participants, particularly regarding dividend payments.

¹ Доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, адвокат, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8678-6060>

Specific focus is given to the concept of legal certainty and its practical application in corporate relations, as affirmed by the decisions of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine. Attention is also drawn to the issue of unpaid dividends to former participants of LLCs. The article provides an overview of relevant judicial practice, including decisions by the Supreme Court of Ukraine, which address disputes over unpaid dividends and outline the requirements for recovering such payments based on legitimate expectations and existing corporate resolutions. The interplay between the principles of fairness, reasonableness, and justice in resolving such disputes is thoroughly analyzed. This study concludes that while Ukrainian legislation provides sufficient guarantees for the protection of dividend rights, unresolved practical issues remain, particularly concerning the obligations of LLCs to former participants. This underlines the necessity for further scholarly research and potential legislative refinements to ensure fair and consistent protection of participants' and former participants' rights within corporate governance frameworks.

Keywords: dividends, limited liability companies, legitimate expectation, rule of law, corporate rights, judicial practice, discretionary nature.

Вступ

У складних економічних умовах, в яких перебуває Україна останні роки, питання розподілу прибутку та виплати дивідендів стають особливо актуальними. З одного боку, учасники підприємств, зокрема і товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) зацікавлені в отриманні дивідендів як законного доходу від своєї інвестиційної діяльності, а з іншого боку, товариства стикаються із значними фінансовими труднощами, такими як зменшення обсягу прибутку, необхідність забезпечення безперервності бізнес-процесів, виконання зобов'язань перед кредиторами та підтримка стабільності підприємства.

Разом із тим, практика свідчить про наявність численних проблем у сфері виплати дивідендів, які нерідко стають предметом судових спорів. Зокрема, це стосується випадків неналежного виконання товариствами рішень загальних зборів або порушення прав учасників, які вибули зі складу товариства.

Метою статті є дослідження правових аспектів виплати дивідендів у ТОВ, аналіз законодавчих гарантій захисту прав учасників на отримання дивідендів, а також особливостей застосування принципу верховенства права та доктрини «законного очікування» у цьому контексті.

Питання виплати та оподаткування дивідендів у товариствах різних типів досліджували здебільшого науковці-економісти, серед яких можна виділити О. Башинського, Т. Бочулю, Є. Бріггема, Ф. Бутинця, І. Красовську, М. Міллера, Н. Орлову, Н. Харченко, О. Стащук, І. Склярчук та У. Шарпа.

У свою чергу, вагомих внесок у вивчення права на дивіденди, зокрема його гарантій та механізмів захисту, зробили такі вчені-правники, як О. Яворська, В. Цікало, В. Коссак, М. Суханов, О. Бігняк, О. Кібенко, О. Зозуляк, Л. Сіщук, В. Васильєва, В. Луць, Н. Вінтоняк, А. Смітюх та ін. Водночас постійні зміни та вдосконалення законодавства, прийняття нових нормативно-правових актів зумовлюють необхідність подальших теоретичних досліджень, практичного опрацювання і уточнення ключових аспектів, пов'язаних із розподілом прибутку та виплатою дивідендів підприємствами, зокрема ТОВ, що підтверджує актуальність цієї проблематики.

Результати

Термін «дивіденд» походить від латинського слова *dividendus*, що означає «те, що підлягає розподілу», і в законодавстві України завжди використовується у контексті розподілу прибутку.

Згідно з п. 14.1.49 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [1], у корпоративних відносинах дивіденд визначається як платіж, що здійснюється юридичною особою, в тому числі емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Загалом чинне законодавство визначає дивіденди як частину чистого прибутку, що має право отримати учасник товариства. У відповідності до п. 3.25. Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених Наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28. 03. 2013 року чистий прибуток (збиток) розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) до оподаткування, податку на прибуток та прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування. Тобто, виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку, отриманого після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів за результатами фінансово-господарської діяльності товариства протягом попереднього (попередніх) звітного (-их) періоду (-ів). У науковій літературі дивіденди визначаються як частина чистого прибутку, розподілена між учасниками відповідно до частки їх участі у статутному капіталі товариства. Прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного капіталу [2; 15-16].

Доктринальні визначення терміна «дивіденд» здебільшого є варіаціями його законодавчого тлумачення. Дивіденд трактується як частина чистого прибутку організації, що розподіляється між акціонерами відповідно до кількості, вартості та типу належних їм акцій. Його також розуміють як платіж, який юридична особа здійснює на користь власників корпоративних прав, емітованих цією особою, у межах розподілу частини прибутку. Крім того, дивіденд визначається як дохід власника акцій, отриманий із прибутку акціонерного товариства, або як частина прибутку, яка щорічно розподіляється між акціонерами залежно від кількості придбаних акцій чи їхньої частки в капіталі товариства.

Процедуру виплати дивідендів учасникам ТОВ визначає Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон «Про ТОВ») [3]. Відповідно до ст. 5 Закону «Про ТОВ» учасники товариства мають такі права, зокрема брати участь в розподілі прибутку товариства. Статтею 26 цього закону встановлено, що виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку товариства особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток. Товариство виплачує дивіденди грошовими коштами, якщо інше не встановлено однотайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Дивіденди можуть виплачуватися за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. Виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників. Посадові особи товариства, винні у введенні в оману учасників товариства щодо його фінансового стану, зокрема шляхом подання (включення) недостовірної інформації до документів товариства, що призвело до здійснення неправомірних виплат, несуть разом з учасниками солідарну відповідальність за зобов'язанням щодо повернення виплат товариству.

Згідно п. 12 ч. 2 ст. 30 Закону «Про ТОВ» рішення про розподіл чистого прибутку товариства та про виплату дивідендів приймають загальні збори учасників [3]. Аналіз наведених норм свідчить, що товариство має право здійснювати виплату дивідендів навіть у період воєнного стану, жодних змін чи нововведень у цьому питанні не було введено. Тобто, прийняття такого рішення належить до виключної компетенції

загальних зборів, що є однією із основних ознак дивідендів як корпоративно-правової категорії є те, що питання їх виплати загалом носить дискреційний характер – залежить від прийняття відповідного рішення загальними зборами господарського товариства (окрім виплати дивідендів за привілейованими акціями) [4; 202].

Отже, підставою для виплати товариством дивідендів є відповідне рішення загальних зборів, яким визначається сума прибутку, яку вирішено спрямувати на виплату дивідендів, порядок та строки такої виплати.

Однак ТОВ не може виплачувати дивіденди коли майна товариства не достатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або буде недостатньо внаслідок прийняття рішення про виплату дивідендів чи здійснення виплати, що передбачено ст. 27 Закону «Про ТОВ» [3].

З аналізу судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, вбачається, що наразі існує велика кількість судових справ щодо стягнення заборгованості з виплати дивідендів учасникам ТОВ, що вибули зі складу учасників товариства.

У переважній більшості справ, позовні вимоги обґрунтовані неналежним виконанням товариством рішення загальних зборів учасників ТОВ про виплату дивідендів пропорційно часткам учасників в статутному капіталі товариства.

Відповідно до висновків Верховного Суду, викладених в постановках від 19.06.2024 у справі № 920/236/23 [5], від 13.10.2021 у справі № 910/12317/18 [5] та від 02.02.2023 у справі № 910/10164/21 [7], суд має право прийняти рішення про стягнення дивідендів лише за наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу - учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати, у разі невиплати господарським товариством дивідендів на підставі рішення загальних зборів або їх виплати в меншому розмірі, ніж передбачено відповідним рішенням. Відтак задоволення позовних вимог про стягнення дивідендів є можливим виключно за наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу-учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати. В іншому разі дії суду призведуть до втручання у господарсько-управлінську діяльність суб'єкта господарювання.

У межах вироблених ЄСПЛ підходів до тлумачення поняття «майно», а саме в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, це поняття охоплює як «наявне майно», так і активи, включаючи право вимоги, з посиланням на які заявник може стверджувати, що він має принаймні законні очікування щодо ефективного здійснення свого «права власності».

Статтю 1 Першого протоколу Конвенції можна застосовувати для захисту «правомірних (законних) очікувань» щодо певного стану речей (у майбутньому), оскільки їх можна вважати складовою частиною власності.

Отже, сплата акціонеру дивідендів, щодо виплати яких було прийнято рішення загальними зборами товариства, надає акціонеру, на користь якого таке рішення прийняте, «законне очікування», що йому будуть такі дивіденди виплачені. Невиплата товариством таких дивідендів акціонеру прирівнюється до порушення права останнього на мирне володіння майном (рішення ЄСПЛ у справах «Брумареску проти Румунії» (п. 74), «Пономарьов проти України» (п. 43), «Агрокомплекс проти України» (п. 166) [8].

Доктрина «законного очікування» отримала своє відображення та застосування у рішенні Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-р/2019, зокрема суд зазначив, що верховенство права означає, що органи державної влади обмежені у своїх діях заздальгідь регламентованими та оголошеними правилами, які дають можливість

передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах, і, відповідно, суб'єкт правозастосування може передбачати й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат. Розглядаючи такий елемент верховенства права як юридичну визначеність, Конституційний Суд України вказує, що юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування) [9].

У випадку прийняття загальними зборами господарського товариства рішення про виплату дивідендів учасникам, така виплата, а відтак і право на дивіденди, у тому числі в контексті «законного очікування», гарантується та захищається законодавством. Першочерговою та основоположною гарантією права на дивіденди є визнання і гарантування дії в Україні принципу верховенства права, а відповідно і його складової – юридичної визначеності, елементом якої власне є «законне очікування», та непорушність права приватної власності, яка закріплена в ст. 41 Конституції України, норми якої є нормами прямої дії [4; 202].

Варто наголосити, що законодавчі гарантії виплати дивідендів поширюються також на осіб, які на момент виплати вже не є учасниками товариства, але перебували в цьому статусі під час ухвалення рішення про їх виплату, що визначено в ст. 26 Закону «Про ТОВ». У постанові від 23.05.2018 у справі № 908/660/17 Верховний Суд зазначив, що «виплата вартості частини майна товариства, пропорційної частці учасника у статутному капіталі у зв'язку з його виходом з товариства не є підставою для відмови у виплаті дивідендів, щодо виділення яких було прийняте рішення загальних зборів учасників ТОВ на час його участі в товаристві [10].

Також Верховний Суд у постанові від 23.05.2018 у справі № 908/1027/17 зробив висновок, що згідно з ч. 3 ст. 509 ЦК України зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості, тоді як скасування рішення загальних зборів про виплату дивідендів після виходу учасника зі складу цього товариства, якому цим рішенням товариства зобов'язувалося сплатити суму дивідендів, порушує право позивача на мирне володіння майном та призводить до порушення принципу добросовісності, справедливості та розумності. Враховуючи наведене, Верховний Суд вважає, що розумним та справедливим є те, що після виходу учасника з товариства рішення загальних зборів, які приймалися за його участі, зокрема щодо виплати цьому учаснику дивідендів, є обов'язковими для товариства. Адже скасування загальними зборами товариства попереднього рішення про виплату учаснику товариства дивідендів після його виходу і втрати ним права голосу на загальних зборах, є порушенням його законних очікувань щодо ефективного здійснення свого «права власності» (що є несправедливим) та призводить до зловживання іншими учасниками товариства своїми правами на прийняття рішення щодо прав учасника, який вийшов без врахування його голосу (що є нерозумним та несправедливим). З урахуванням наведеного розумним та справедливим є те, що учасники товариства не можуть скасувати попереднє рішення про виплату дивідендів учаснику, який вийшов зі складу учасників товариства і щодо якого прийнято рішення про виплату йому дивідендів [11].

Такий підхід орієнтований на захист прав учасника, який вибув із товариства, та запобігання зловживанню правами з боку інших учасників.

Висновки

Законодавство України встановлює чіткі норми та гарантії щодо виплати дивідендів учасникам товариств з обмеженою відповідальністю, забезпечуючи їх права відповідно до принципів верховенства права та юридичної визначеності. Водночас законодавство передбачає, що виплата дивідендів можлива лише за умови достатності

майна товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами. Така виплата гарантується як національним законодавством, так і міжнародними стандартами прав людини, зокрема у контексті «законного очікування». Практика Верховного Суду підтверджує, що будь-які дії, спрямовані на скасування рішення про виплату дивідендів після виходу учасника з товариства, вважаються порушенням його права на мирне володіння майном. Таким чином, законодавчі норми, судова практика та доктрина «законного очікування» утворюють комплексну систему гарантій, спрямовану на забезпечення прозорості та справедливості у питаннях розподілу дивідендів у ТОВ.

У той же час, в умовах динамічного розвитку корпоративного права та трансформації законодавства України у відповідність до права Європейського Союзу постає необхідність подальшого наукового дослідження зазначеного питання, що сприятиме вдосконаленню законодавства та судової практики, забезпечуючи надійний захист прав учасників корпоративних відносин.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Вінтоняк Н.Д. Право учасника акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю на отримання дивідендів: судова практика / Збірник наукових статей. 2022. С. 14-24.
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII : станом на 15.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
4. Шевчук О.Т. Право на дивіденди учасника господарського товариства як складова права власності: правові гарантії та захист. Успіхи і досягнення у науці, 2024, 6 (6).
5. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2024 року у справі № 920/236/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119928934>.
6. Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2021 року у справі № 910/12317/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100775675>.
7. Постанова Верховного Суду від 02 лютого 2023 року у справі № 910/10164/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108765785>.
8. Постанова Південно-Західного апеляційного суду від 02 лютого 2022 року у справі № 916/2259/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102937738>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>.
10. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 908/660/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74378042>.
11. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 908/1027/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411401>